

*Іван Степанович ЗУЛЯК,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри стародавньої та
середньовічної історії Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

ІВАН КАЛИНОВИЧ – БІБЛІОГРАФ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЬОГО РУХУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті розкрито діяльність Івана Калиновича, відомого бібліографа культурно-просвітнього руху в Західній Україні у міжвоєнний період.

Ключові слова: Іван Калинович, бібліограф, «Просвіта», культурно-просвітній рух, Західна Україна, міжвоєнний період.

This article analyzes the figure of Ivan Kalynovych known bibliographer cultural and educational movement in Western Ukraine in the interwar period.

Key words: Ivan Kalynovych, bibliographer, "Enlightenment", cultural and educational.

В статье раскрыта деятельность Ивана Калиновича, известного библиографа культурно-просветительного движения в Западной Украине в межвоенный период.

Ключевые слова: Иван Калинович, библиограф, «Просвита», культурно-просветительной движение, Западная Украина, межвоенный период.

Міжвоєнний період минулого століття позначився у Західній Україні значним поживавленням культурно-просвітнього руху, що перетворився на важливий суспільний чинник консолідації українства та формування національної свідомості. Відтак, нині увагу науковців привертають як загальноісторична канва тогочасних подій, так і постаті достойників, які були натхненниками та рушійною силою тих процесів. Поважне місце серед дослідників і бібліографів культурно-просвітнього руху в Західній Україні у міжвоєнний період належить Іванові Титовичу Калиновичу, особа якого як бібліографа окремо науковцями практично не досліджувалася. Саме це і становить наукову новизну досліджуваної проблеми та визначає її актуальність.

Зрозуміло, що в межах даної публікації не має змоги вичерпно проаналізувати досліджувану проблему, тому автор вважав за необхідне зосередити увагу саме на зазначеній проблематиці, дослідивши роль Івана Калиновича у формуванні бібліографії культурно-просвітнього руху в Західній Україні в межах одного — міжвоєнного періоду.

Об'єктом дослідження виступають культурно-просвітні процеси, що відбувались у Західній Україні в міжвоєнний період як важливий суспільний чинник консолідації українства та формування національної свідомості.

Предмет дослідження — культурно-просвітня діяльність Івана Калиновича як бібліографа культурно-просвітнього руху в Західній Україні у міжвоєнний період, скерована на посилення національного руху та реалізацію просвітньої ідеї.

Мета дослідження — дослідити діяльність Івана Калиновича як бібліографа культурно-просвітнього руху в Західній Україні у міжвоєнний період,

Завдання дослідження полягають у тому, щоб проаналізувати особливості культурно-просвітньої праці Івана Калиновича як бібліографа культурно-просвітнього руху та визначити чинники, що сприяли активізації його ролі у діяльності «Просвіти» та формуванні національної свідомості українства.

Про Івана Калиновича писали В. Дорошенко [6], М. Гуменюк [3], Н. Королевич [11], Л. Рева [14], М. Вальо [2], Н. Солонська [15], В. Патока [13] та ін. Незважаючи на такий доволі авторитетний перелік авторів, досліджувана проблема так і не стала об'єктом вивчення науковцями, позаяк зазначені вчені традиційно та хрестоматійно подають біографічні відомості тощо, зовсім не зауважуючи, що І. Калинович був бібліографом культурно-просвітнього руху й активним членом товариства «Просвіта» у Західній Україні у міжвоєнний період. Зокрема, будучи добре обізнаним у складнощях ситуації, що склалася з україномовними виданнями, він нещадно критикував як інтелігенцію, так і робітників і селян в Україні та в еміграції за те, що твори українських авторів не знаходять своїх читачів [8, с. 35].

На той час насправді склалася надзвичайно складна ситуація у сфері поширення україномовних видань серед українського населення Західної України. Так, у «Обіжнику

до Філій т-ва «Просвіта» у справі «Свята книжки» від 16 вересня 1933 р. наголошувалося, що книгарні товариства переповнені книжками, тоді як філії та читальні їх у достатній кількості не мають, хоча придбати видання пропонувалося на доволі вигідних умовах із отриманням кредиту зі сплатою упродовж шести років. Керівництво «Просвіти» вважало, що це негативне явище пояснюється не так світовою економічною кризою, як тим, що «...коли наш нарід міг прокурити 150 мільйонів злотих на рік (за 1933 р.), то й на книжку мусить знайтися гріш. А скільки пропив?» [4, арк. 13]. Зі свого боку, І. Калинович доводив, що це «...прямо скандал, щоб українська книга, друкована у двох, трьох, а найбільше у п'ятих тисячах примірників не могла розійтися на протязі одного року!... Порахуймо тільки, скільки нас по цей бік Збруча!... Самих інтелігентів буде (на нашу думку) 200.000. Других стільки свідомих селян і робітників – значить 400.000 душ, не рахуючи 8.000.000 українського населення Східної Галичини, Волині, Холмщини, Підляша й заокеанських наших земляків, емігрантів і т. д. ... Отже цих 400.000 свідомих і грошево сяк-так ситуованих Українців не може становити покупців-читачів української книжки, друковано (як сказано) у 2–3 тисячах примірників?...» [8, с. 33–35]. Тому, будучи делегатом від філії «Просвіти» у м. Золочеві на загальних зборах товариства у 1926 р., І. Калинович наголошував, що саме апатія інтелігенції на місцях до просвітньої роботи загалом і поширення друкованої продукції зокрема є однією з корінних проблем культурно-просвітнього руху [5, с. 13]. Згідно з його даними, у 1925 р. лише 10 % духовенства Золочівського повіту були членами товариства «Просвіти» [5, с. 13], що, на думку І. Калиновича, пояснювалося тим, що у довоєнний період для масового залучення членів до товариства, їм надсилалися членські книжечки зазвичай більшої вартості, ніж сума внеску, що зрештою деморалізувало людей, які у членстві вбачали лише матеріальний інтерес, а не співпрацю з «Просвітою» [5, с. 13]. Аналізуючи звіти «Просвіти» за 1936–1938 рр. можна зробити висновок, що насправді майже половина членів відділень читалень, а подекуди і філій, не платили внески [19, спр. 107, арк. 16].

Водночас, «Просвіта» спільно з українськими емігрантськими організаціями намагалася популяризувати украї-

номовну продукцію за кордоном. Зокрема, голова бюро Українського громадського видавничого фонду (далі – УГВФ) Є. Вировий повідомляв товариство, що з нагоди 350-річчя української книжки у Празі в березні 1924 р. комітет бюро у складі (крім членів бюро фонду) Д. Антоновича, Л. Биковського, В. Дорошенка, І. Калиновича, І. Мозалевського, В. Січинського, Ю. Тищенка проводитиме виставку українських друків і книжкової графіки, що охоплюватиме сферу книжкових видань, карт, плакатів, листівок та інших мистецьких репродукцій за 1918–1923 рр. [1, с. 31–32]. У бюлетені УГВФ у Празі від 5 травня 1924 р. щодо цього заходу уточнювалося, що виставка охопила продукцію українських видавців із Німеччини, Чехо-Словацьчини, Відня, західноукраїнських земель, Буковини та Наддніпрянської України. Були заплановані десять відділів, із них видання «Просвіти» в Ужгороді входили до другого відділу, а Львова та Кременця – до четвертого [18, арк. 7].

Незважаючи на те, що з видавничою комісією «Просвіти» співпрацювали відомі вчені та письменники, відчувалася відсутність різнопланових видань. Зокрема, І. Калинович неодноразово вказував на те, що «Просвіта» видає замало літератури господарського змісту. Скажімо, нагально відчувалася потреба підручника з ветеринарії та інших poradників, які не видавав «Сільський господар» тощо. Його підтримували також інші діячі «Просвіти» на місцях, зауважуючи, що видання фонду «Учітєся» непопулярні та варто видавати книжки господарського та кооперативного змісту [19, спр. 152, арк. 9, 72].

Ці негативні процеси можна пояснити низьким рівнем національної самосвідомості, тому видавнича комісія «Просвіти» намагалася її активізувати за рахунок видання оповідань історичного змісту [7, с. 16]. Зокрема, на думку відомого просвітнього діяча С. Сірополка, читання оповідань історичного змісту мало не лише знайомити читача з минулим життям окремих народів, а й переслідувало основну мету – з'ясувати зміни, що відбувалися у житті суспільства [7, с. 76].

Натомість, І. Калинович провів соціологічне опитування щодо вибору ідеалів української молоді та з'ясував, що найпопулярнішою є постать Б. Хмельницького, оскільки гетьман «...подобається «сильною індивідуальністю», «сильною

волею і завзятістю», «незвичайною енергією і проворністю...» [7, с. 133]. Позатим, просвітянин наполягав, що читачі мають знайомитися з оповіданнями не лише історичного змісту, а й з інших сфер суспільного життя.

Із розширенням діяльності бібліотечної комісії книжкові фонди та каталоги літератури «Просвіти» суттєво збільшилися. Серед українських бібліотек Західної України, поряд із бібліотекою НТШ, просвітянська читальня посіла чільне місце. І в цьому також є значна заслуга І. Калиновича. Зокрема, важливе місце у діяльності читалень «Просвіти» посіла розроблена ним програма просвітньої праці [10].

Згідно наших підрахунків, у книгарні товариства досить широко була представлена література: з історії України (71 книжка, 13 програм партій); щодо населення та території України загалом (8 книг) та Галичини (70 книг), Буковини, Закарпаття, Кубані, північно-західної України (31 книжка) зокрема; української народної справи (17 книг); взаємовідносин між Україною та Росією (22 книги) і Україною та Польщею (4 книги); з історії українського, державного, виборчого, римського, міжнародного права (16 книг); державного устрою (радянська влада), установчих зборів, державного ладу та текстів конституцій (29 книг); статистики, фінансів і соціології (30 книг); економіки України (33 книги); літератури (10 книг) і мистецтва (6 книг) [19, спр. 6451, арк. 1-15]. Також були представлені видання з питань матеріалістичного розуміння історії, окремих проблем соціалізму, марксизму, історії соціалізму, комунізму, анархізму та робітничої справи (80 книг), споживчої кооперації та історії кооперації в Україні (44 книги), а також аграрної справи (43 книги) [19, спр. 6451, арк. 15-22].

Ще однією важливою заслугою І. Калиновича, на нашу думку, є укладання ним української просвітянської бібліографії, що містила твори українських письменників, дитячу, наукову та сільськогосподарську літературу, а також довідкові видання [16; 17]. Як бачимо, бібліограф згрупував видання у п'ять розділів, що було характерним на той час. Скажімо, у 1938 р. книжки у невеликих читальняних розподіляли на: твори українських письменників, наукову, фахово-практичну та дитячу літературу і журнали, часописи, календарі [12, с. 28]. Натомість, І. Калинович виділив: твори укра-

їнських авторів (30 видань), що містили оповідання, поезію, театр і дитячу літературу (18 видань); видання з народного господарства (11 видань); довідкові видання (3 видання) та найоб'ємніший відділ — наукової літератури (34 видання), до складу якого ввійшли книги з історії України, всесвітньої історії, української літератури та мови, географії, природознавства, народної освіти, філософії, мистецтва, релігії та церковних відносин [16; 17].

Окрім того, завдяки І. Калиновичу можемо прослідкувати порівняльну характеристику українських культурно-освітніх інституцій у 1925 р. [9] (див. таблицю 1).

Таблиця 1

№ п/п	Назва	
	Західна Україна	УРСР
	<i>Українське педагогічне товариство</i>	
1.	31 всенародна школа з 123 класами — 4160 учнів, 156 учителів. 3 учительські семінарії (Коломия, Самбір, Стрий), несанкціоновані семінарські курси у Станиславові та Тернополі, 3 у Львові — 789 учнів, 132 учителі. 18 приватних гімназій і гімназійних курсів з 51 класом — 1646 учнів (прийнято 1441 нових), 61 учитель. Усього 68 філій УПТ, 17.445 членів, із них у Львові — 3.108	—
	<i>Інші наукові товариства</i>	
2.	НТШ, Богословське наукове товариство, Українське лікарське товариство, Українське правниче товариство, Українське технічне товариство, Товариство наукових викладів ім. П. Могили, Українське туристично-краєзнавче товариство «Плай», красвий комітет охорони воєнних могил.	ВУАН: Київ — 20 товариств, Київщина — 8, Харків — 4, Одещина — 4.
	Усього: 8	36
	<i>Бібліотеки</i>	
3.	«Просвіти», НТШ, Народного дому, Національного музею, Видавничої Спілки, УПТ, монастиря ОО Василіан.	Київ — 10, Харків — 3, Одеса — 2, Вінниця — 1.
	Усього: 7	16

4.	<i>Музеї</i>	
	Львів — 5, Волинь — 5.	Київ — 14, за межами Кисва — 33.
Усього: 10		47
5.	<i>Архіви</i>	
	Львів — 8.	3
Усього: 8		3
6.	<i>Періодика</i>	
	Львів — 46 видань (москвофільських — 4), Жовква — 3, Коломия — 1, Перемишль — 2, Рогатин — 1, Станиславів — 1, Волинь — 1, Рівне — 1, Холмщина — 1, Польща — 6.	Київ — 39, Харків — 69, Полтава — 5, Вінниця — 1, Житомир — 1, Кам'янець- Подільський — 3, Катеринослав — 3, Лубни — 1, Одеса — 3, Охтирка — 1, Прилуччина — 1, Херсон — 1, Чернігів — 2.
Усього: 63		128
7.	<i>Видавництва</i>	
	Львів — 27, за межами Львова — 11, корінна Польща — 4.	Київ — 19, Харків — 17.
Усього: 42		36
8.	<i>Книгарні</i>	
	Львів — 4, Добромилів — 1, Дрогобич — 1, Золочів — 1, Коломия — 1, Перемишль — 1, Станиславів — 1, Стрий — 1, Чортків — 1, Володимир-Волинський — 1, Дубно — 1, Здолбунів — 1, Ковель — 1, Кременець — 1, Луцьк — 1, Остріг — 1, Рівне — 3, з них «Просвіти»: в Дубно — 1, Кременці — 1, Острозі — 1, Рівному — 1.	Київ — 6, Харків — 4, Вінниця — 2, Житомир — 1, Катеринослав — 1, Одеса — 4, Полтава — 1, Суми — 1, Умань — 1, Чернігів — 1.
Усього: 25		22

Підсумовуючи, маємо визнати, що діяльність І. Калиновича як бібліографа культурно-просвітнього руху в Західній Україні у міжвоєнний період позначена низкою здобутків: він розробив бібліографію культурно-просвітнього руху «Просвіти», сформував програму розвитку читальень товариства, поклавши в її засновок національне виховання. Важливого значення надавав достойник також організаційно-практичним питанням функціонування просвітніх осередків, зокрема членству й освіті дорослого населення, які він розглядав крізь призму гармонійного та всебічного формування особи.

1. *Бюро Українського громадського видавничого фонду [Текст] // Народня Просвіта. - Л., 1924. - Ч. 2. - С. 31-32.*
2. *Вальо, М. Іван Калинович: життя і діяльність [Текст] / М. Вальо // Записки НТШ. - Л., 2003. - Т. 246. - С. 509-522.*
3. *Гуменюк, М. Біля джерел української радянської бібліографії [Текст] / М. Гуменюк. - К., 1991.*
4. *ДАТО. - Ф. 317. - Оп. 1. - Спр. 43.*
5. *Делегат Стефаник з Дрогобича [Текст] // Народня Просвіта. - Л., 1926. - Ч. 1-2. - С. 13.*
6. *Дорошенко, В. Іван Калинович [Текст] / В. Дорошенко // Бібліологічні вісті. - 1927. - № 4.*
7. *Загальний Збір Товариства «Просвіта» у Львові [Текст] // Народня Просвіта. - Л., 1926. - Ч. 1-2. - С. 16, 76, 113.*
8. *Калинович, І. Значіння і завдання книжки [Текст]: (з нагоди 350-літнього ювілею української книжки) / І. Калинович // Народня Просвіта. - Л., 1924. - С. 33-35.*
9. *Калинович, І. Показник українських культурних установ на 1925 рік. Науково-освітні інституції [Текст] / І. Калинович // Народний ілюстрований календар Товариства «Просвіта» на звичайний рік 1926. - Л., 1925. - С. 61-81.*
10. *Калинович, І. Як працювати по читальнях "Просвіти"? - програма і поділ просвітньої праці [Текст] / І. Калинович // Народний ілюстрований календар Товариства «Просвіта» на звичайний рік 1927. - Л., 1926. - С. 45-71.*
11. *Королевич, Н. Ф. Українські бібліографи ХХ століття [Текст] / Н. Ф. Королевич. - К., 1998. - 327 с.*
12. *Левицький, В. Порадник для бібліотекарів. Підручна освітня бібліотека [Текст] / Левицький В. - Л. : Видання Товариства «Просвіта», 1938. - Ч. 854. - 127 с.*
13. *Патока, В. Подвижницька праця на бібліографічній ниві : до 125-річчя від дня народження І. Т. Калиновича (1885-1927) [Текст] / В. Патока // Календар знамен. і пам'ят. дат : довід. вид. - 2010. - № 4. - С. 104-112 : фото.*

14. Рева, Л. Іван Калинович та його «Всеукраїнська бібліографія ХХ століття» [Електронний ресурс] / Л. Рева // Вісник Книжкової палати. – 2004. – № 6. – Режим доступу : <http://dlib.eastview.com/browse/doc/6745004>. – Назва з екрана.
15. Солонська, Н. Бібліограф і видавець Іван Калинович [Електронний ресурс] / Н. Солонська // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. – Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/kulturologiya/kalinovich_ivan_titovich. – Назва з екрану.
16. Українська Просвітянська бібліографія [Текст] / зібрав і уложив І. Калинович // Бібл. порадник. – 1926. – Ч. 1. – С. 16–26.
17. Українська Просвітянська бібліографія [Текст] / зібрав і уложив І. Калинович // Там само. – Ч. 2. – С. 47–51.
18. ЦДАВО України. – Ф. 4007. – Оп. 1. – Спр. 11.
19. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1.

Зуляк І. Іван Калинович – бібліограф культурно-просвітнього руху в Західній Україні міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Іван Калинович, бібліограф, «Просвіта», культурно-просвітній рух, Західна Україна, міжвоєнний період.

У статті розкрито постать Івана Калиновича як відомого бібліографа культурно-просвітнього руху в Західній Україні у міжвоєнний період. Досліджено особливості укладеної І. Калиновичем української просвітянської бібліографії, що містила твори українських письменників, дитячу, наукову та сільськогосподарську літературу, довідкові видання.

Висвітлено бібліографію культурно-просвітнього руху «Просвіти», програму розвитку читалень товариства, організаційно-практичні питання функціонування просвітніх осередків, зокрема членства й освіти дорослого населення, які І. Калинович розглядав крізь призму гармонійного та всебічного формування особи.

Zulyak I. Ivan Kalynovych – bibliographer cultural and educational traffic in Western Ukraine interwar period.

Key words: John Kalynovych, bibliographer, «Prosvita», cultural and educational movement, Western Ukraine, the interwar period.

This article analyzes the figure of John Kalynovycha known bibliographer cultural and educational movement in Western Ukraine in the interwar period. The features concluded I. Kalynovychem Ukrainian prosvita bibliography, which included works of Ukrainian writers, children's, scientific and agricultural literature, reference books.

Elucidates the bibliography of cultural and educational movement «Prosvita», a program of reading clubs company, organizational and practical issues in the functioning of educational centers, including membership and education of the adult population that I. Kalynovych viewed through the prism of the harmonious and comprehensive entity formation.

Зуляк И. Иван Калинович – библиограф культурно-просветительного движения в Западной Украине междувоенного периода

Ключевые слова: Иван Калинович, библиограф, «Просвита», культурно-просветительное движение, Западная Украина, междувоенный период.

В статье анализируется фигура Ивана Калиновича, известного библиографа культурно-просветительного движения в Западной Украине в междувоенный период. Исследуются особенности сформированной И. Калиновичем украинской просветительской библиографии, включающей произведения украинских писателей, детскую, научную и сельскохозяйственную литературу, справочные издания.

Освещается библиография культурно-просветительного движения «Просвиты», программа развития библиотек общества, организационно-практические вопросы функционирования просветительских центров, в частности членства и образования взрослого населения, которые И. Калинович рассматривал в контексте гармоничного и всестороннего формирования личности.